

Evropa v zajetí ledu

Čtvrtohory, tedy období, kdy dochází k rozvoji člověka, dělíme na pleistocén a holocén. Pleistocén trvá 2,7 milionu let a je pro něj charakteristické střídání ledových a meziledových dob. Holocén trvá jen necelých 12 tisíc let a představuje zatím poslední teplé období, které by se během dalších 22 tisíc let mohlo opět proměnit v novou ledovou dobu. Nemusí se tak stát, protože jsme možná kolem roku 1784, kdy byl Jamesem Wattem zdokonalen parní stroj a tím došlo k masivnímu využívání fosilních paliv, vstoupili do nového geologického období, kterému říkáme antropocén. V něm se člověk stává geologickým a klimatickým činitelem. Jednou jeho vliv může převážit nad jemnými slunečními mechanismy, které řídily příchody a odchody ledových dob.

Před 2,7 milionem let se poměrně klidné a vyvážené třetihorní klima změnilo na současný střídavý stav. Tuto změnu způsobila „šťastná“ souhra několika faktorů. Již dlouho narůstaly polární čepičky. Před 2,4–2,7 milionem let došlo k novému intenzivnímu vrásnění. Jeho důsledkem byl zejména výzdvih Tibetu a velké změny tvaru mořského dna v Atlantiku. Tibetská plošina začala odklánět vzdušné proudění směrem k severu. Tím se do chladné oblasti dostávalo čím dál víc srážek, které se měnily v led. Na led je třeba pohlížet především jako na „kapalinu“ – tvárnou hmotu stékající vlastní vahou do níž ležících poloh. Někde na chladném severu se kumuluje, ale pak se rozteče do poměrně vzdálených oblastí, které pohltnou nebo ochladí tím, že bílá plocha odráží víc slunečního záření.

Dalším důsledkem tektonického neklidu bylo ponoření podmořského hřbetu mezi Grónskem a Islandem do hloubky přes 1000 m. Hřbet s pásmem ostrovů původně bránil severnímu pronikání teplých oceánských vod. Od této chvíle mohly pronikat vody ohřáté v rovníkovém pásu hluboko na sever. Oteplily sice část západní Evropy, ale také urychlily severní transport srážek a zvýšená teplota pomohla k vyššímu odparu, takže severský ledovec mohl dál růst a roztekat se na jih.

Ledové doby zpočátku trvaly asi 40 tisíc let, avšak v době před jedním milionem let se prosazuje cyklus, jehož ledová doba trvá v průměru 100 tisíc let a meziledová doba asi 20 tisíc let. Za kolísáním klimatu pravděpodobně stojí změny vzájemné pozice Slunce a Země. Jsme-li od Slunce dál, nebo jinak natočeni, dostává celá Země nebo její část jiné množství tepelné energie. Tyto změny jsou malé, asi 1–3 % dopadajícího slunečního záření, ale přesto mění směry větrů i oceánského proudě-

Táhly hadovitý útvar ve středu obrázku je esker. Jedná se o výplň koryta řeky, která tekla pod ledovcem. Kemnay, Skotsko.

ní. V klimatu mohou mít i drobné změny dalekosáhlé důsledky. Zpočátku se tedy uplatňoval silnější, ovšem kratší parametr oběžné dráhy Země trvající asi 40 tisíc let. Ale mezitím narostly ledové čepičky do takové velikosti, že během krátkého teplejšího období nestačily ustoupit.

Před jedním milionem let tato teplotní setrvačnost způsobila, že se zvýšenou měrou začal uplatňovat slabší, ale delší parametr oběžné dráhy, který trvá 100 tisíc let. Ten se týká tvaru oběžné dráhy Země kolem Slunce, která se mění z téměř kruhové na eliptickou. V závislosti na vzdálenosti Země od Slunce se mění i množství energie dopadající na zemský povrch už jen z toho důvodu, že když naše planeta obíhá po elipse, tak jednou je Slunci blíž a potom zase dál. V každém případě patří poslední milion let mezi nejintenzivnější období klimatických změn, jaké Země zažila asi za posledních sto milionů let.

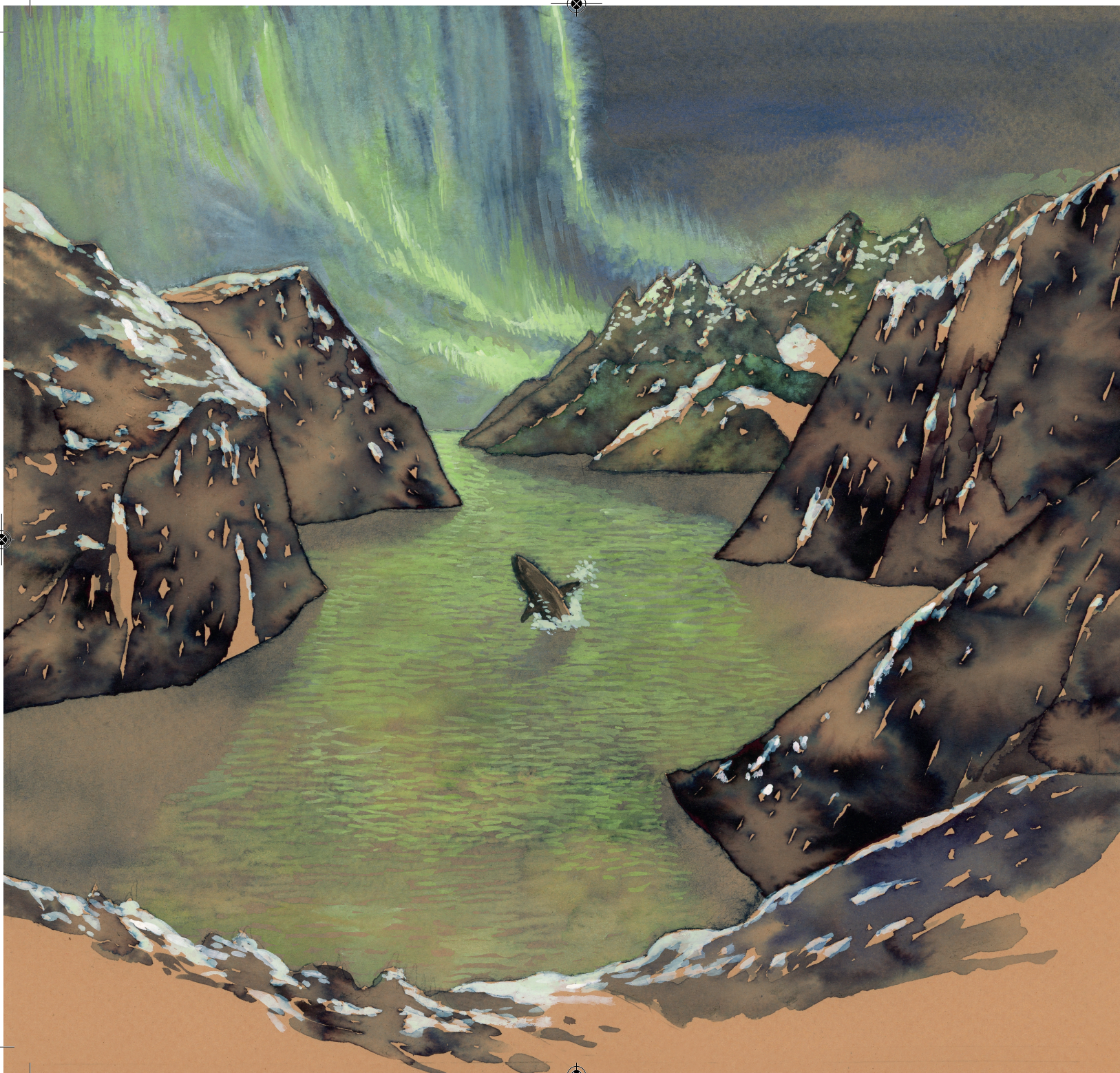
Antropologové, kteří studují dějiny člověka, se domnívají, že to byla právě proměnlivost klimatu, jež donutila člověka myslet a vytvářet různé strategie skupinového přežívání. Lov, zejména na velkou zvěř, je totiž mnohem účinnější, když se ho účastní dobře sehraná tlupa lidí, která je schopná se dorozumět. Vývoj člověka tak urychlily dvě velké skupiny procesů – změny vnějšího prostředí, které byly způsobené kosmem, vzájemnou polohou Slunce a Země, a pak změny vnitřního prostředí související s životem v společenství dalších lidí.

Náhlé klimatické změny v době ledové

V podmořských usazeninách severního Atlantiku geologové pomocí hlubokých vrtů odkryli několik centimetrů mocné světlé písčité vrstvičky, někdy dokonce s drobnými kamínky, které se nápadně odlišují od okolního šedého bahna oceánských pánví. Říkáme jim podle známého amerického oceánografa Heinrichovy vrstvičky. Jejich světlá barva a písčitost je způsobena drobnými úlomky vápenců a krystalických hornin, které pocházejí z Kanady. Jediným možným mechanismem, jak mohly jednou za čas pokrýt větší část dna severního Atlantiku, je pohyb severských ledovců hluboko na jih a jejich následné tání, při němž se uvolňuje materiál, který do sebe pohltily při zbrušování skalního podloží vzdálené Kanady a Grónska.

Během poslední ledové doby, v průběhu snad jen dvaceti či třiceti let, docházelo k tomu, že plující ledovce hustě zaplnily severní Atlantik. Jejich tání muselo být velmi rychlé a odehrávalo se v měřítku pouhých několika sezon. Dopady pak byly dalekosáhlé. Především slaná a sladká voda se spolu špatně mísí. Sladká, třeba dešťová voda zůstává na povrchu hladiny až po dva týdny. Pokud tání pokračuje a povrchová vrstva se doplňuje vodou např. z tajících ledovců, může se tato doba prodloužit na měsíce nebo i roky. První dopad je ten, že v sladké povrchové vrstvě vymře většina mořských organismů. Během zimního období sladká voda zmrzne na podstatně větších plochách oceánu. Bílá, ledem pokrytá hladina odráží do prostoru více tepla a prostředí dál ochlazuje.

Pro paleoklimatology, vědce zabývající se vývojem klimatu v geologické minulosti, byl objev Heinrichových vrstviček šok, protože ukázal, že v poslední době ledové se klima mohlo dramaticky změnit už během několika let. Voda z tajících ledovců může oslabit mořské proudy, které na sever přenášejí teplo nasbírané v rovníkové oblasti. Mohlo by to znamenat, že pokud se bude Arktida stále oteplovat, během dalších několika desetiletí to vyústí v ochlazení severní a střední Evropy, poněvadž vody z ledovců omezí oceánské proudění, které od jihu přináší teplo. Nevíme to jistě, budoucnost je vždy jiná, než jsme si mysleli. Tušíme však, že vstupujeme do neznámého období klimatických změn.

Doba ledová končí

Pro konec poslední ledové doby je charakteristické několik dramatických zvratů klimatu. Postupné stahování ledovců na sever začalo přibližně před 18 tisíci lety. V Americe asi o něco později než v Evropě, jejíž teplé, od moře vanoucí větry nebyly stíněné Skalnatými horami. Ústup ledovců byl velmi nerovnoměrný. Jednalo se o sérii drobných či větších úskoků, ale ledovec se také načas zastavoval, a dokonce znovu pohlcoval již vyklizené pozice. Mezi počátkem holocénu, tedy toho teplého období, ve kterém žijeme, a koncem předchozího glaciálu se odehrálo několik teplých oscilací. Kultury pozdního paleolitu přicházely a mizely, krajina střední Evropy se několikrát zalesnila a opět se stala tundrou či ostrůvkovitou tajgou. Před 13,5 tisícem let se teploty již blížily současným hodnotám, ale potom velmi náhle, dejme tomu během 20–70 let, spíše však za kratší dobu, se celá evropská příroda opět na necelých tisíc let propadla do podmínek ledové doby. Tomuto studenému výkyvu říkáme podle severské květiny dryádky osmiplátečné, jež byla hojně rozšířena ve většině Evropy, mladší dryas. Ten byl pravděpodobně způsoben zastavením či zpomalením chodu mořských proudů. Ale pak se již začalo oteplovat a přišel holocén.

Konečně holocén!

Holocén byl po dlouhou dobu předmětem zájmu zvláště severských badatelů, kteří v oblastech zbroušených ledovcem měli jen omezené možnosti geologického výzkumu. Původní pohled na holocén vycházel z představy, že po ústupu ledovců se rychle oteplilo a toto teplé období trvá bez větších změn až dodnes. Postupně však byla rozeznána řada dílčích období, z nichž každé mělo poněkud odlišný klimatický chod a lišilo se i skladbou převládajících ekosystémů. A konečně v poslední době si stále více jsme vědomi, že i tato období měla své náhlé výkyvy projevující se v měřítku desítek až stovek let.

Pro holocén jsou typická suchá období trvající několik desetiletí až sto let. Tato sucha postihují i tropické oblasti, kde způsobují částečný ústup lesa a rozvoj savan, či dokonce pouští. Zvláště výrazná jsou v suchých stepních oblastech táhnoucích se v pruhu od Černého a Kaspického moře

[Pustá krása fjordů. Tromsø, Norsko.](#)

Do paleogénu – přes moře do věku savců

Výpravu do historie evropské přírody zahájíme v čase ustupujícího oceánu. Jádro evropské pevniny se zformovalo už v dávných časech archaika (prahor), až do závěru mezozoika (druhohor) ovšem podstatnou část současné Evropy mnohdy pokrývalo mělké moře, jak ostatně můžeme i v našich končinách pozorovat na četných zkamenělinách trilobitů, ramenonožců či ryb. Suchozemská flóra a fauna se proto začala utvářet až v období křídy na rozpadajícím se prakontinentu Laurasia. Koncem druhohor se i na evropském území vyskytovali dinosauři společně s krokodýly, želvami, žábami nebo vačnatými savci.

Během paleogénu (starší třetihory, před 65–23 miliony let), jenž můžeme rozčlenit na jednotlivé epochy od paleocénu přes eocén po oligocén, převládalo příznivé teplé a vlhké klima. Evropa byla v několika vlnách částečně zaplavena mořem a díky rozkolísané hladině bylo několikrát obnoveno i spojení s dalšími oblastmi Laurasie.

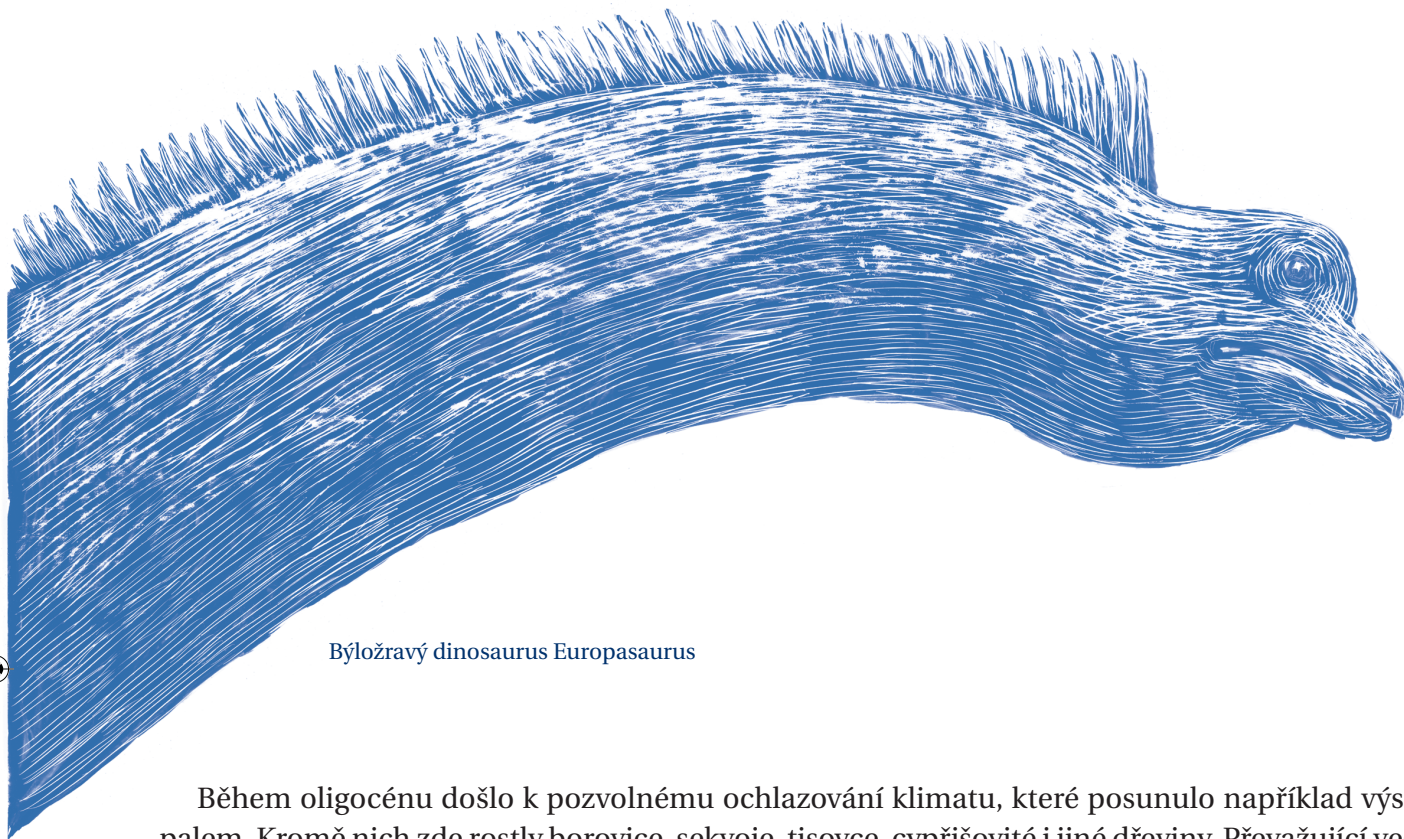
V paleocénu souš pokrývaly tropické deštné pralesy. Palmy dosahovaly největšího rozšíření a krokodýlové obývali vody až u Anglie. V subtropických porostech byly objeveny starobylé druhy jako liliovníky či dracény. Borovice na Baltu postihovaly plísňové choroby, které je nutily ronit množství pryskyřice. Tu později člověk objevil ve formě jantaru. Evropu v tomto období cestou přes Grónsko opakovaně osídlily severoamerické druhy.

Teplé a vlhké klima s tropickými deštnými až bažinatými lesy následovalo i v eocénu. Ze savců byla neobyčejně bohatá fauna kopytníků, pralesy obývala řada primátů, hmyzožravců, vačnatců, ale také mravenečníci a luskouni. Objevily se první pravé šelmy i netopýři.

Na hranici eocénu a oligocénu (před 33,5 milionem let) došlo k jednomu z největších evropských vymírání, nazývanému rovněž „velký zlom“. Vlivem poklesu hladiny oceánu se obnovilo spojení s Asií a asijské druhy převálcovaly podstatnou část evropské fauny. Vačnatci či plši přežili, avšak zmizela většina původních kopytníků, hlodavců a primátů. Nahrazení byli asijskými nosorožci a dalšími skupinami kopytníků, ale i křečky, bobry nebo ježky. Zanikla pochopitelně značná část mořských organismů.

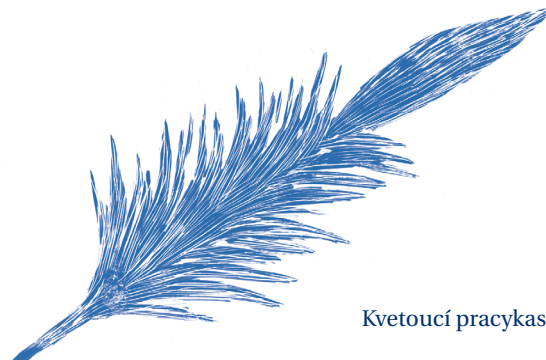
Jedinou evropskou antilopou je sajga. Stáda tohoto kopytníka se během poslední doby ledové vyskytovala v drsných nížinných stepích celé severní polokoule, se šířením lesa po skončení glaciálu se však areál sajgy zmenšoval. V současnosti je omezený zejména na oblast střední Asie, menší populace ovšem nalezneme také v Rusku a po opětovném vysazení i na Ukrajině.
Askania Nova, Ukrajina.

Býložravý dinosaurus Europasaurus

Během oligocénu došlo k pozvolnému ochlazování klimatu, které posunulo například výskyt palem. Kromě nich zde rostly borovice, sekvoje, tisovce, cypřišovitě i jiné dřeviny. Převažující vegetací byl nadále les – husté tropické pralesy byly však z velké části nahrazeny subtropickými smíšenými lesy. Z jihu Evropy máme rovněž doklady pobřežních mangrovových porostů.

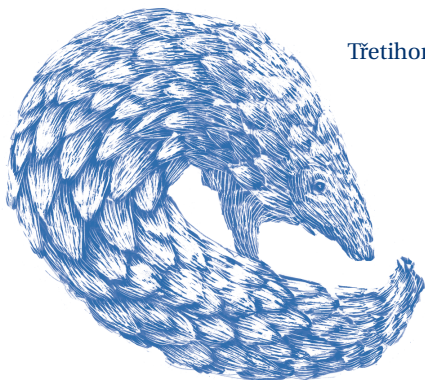
Kvetoucí pracykas

Neogén – zemí slonů, koní a plchů

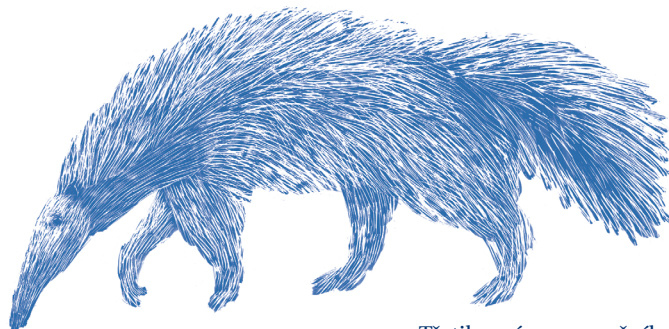
V neogénu (mladší třetihory, před 23–2,6 milionem let), který členíme na epochy jménem miocén a pliocén, pokračoval trend ochlazování naznačený v předchozím období. Srážky v miocénu byly proměnlivé. V sušších oblastech Evropy se výrazně uplatnily stepi a s nimi řada kopytníků, kdežto ve vlhčích částech světadílu stále převažovaly subtropické lesy. Ledovce v Antarktidě snížily hladinu oceánů a mravenečníci pronikli z Evropy do Asie a do Severní Ameriky, zatímco rozmanití ploutvonožci obsazovali pobřežní pláže.

Období tzv. messinské salinitní krize (před 5,5–5 miliony let) se v závěru miocénu projevilo výjimečně suchým klimatem a na pevnině znovu přibývala otevřená stepní krajina. Následkem posunu litosférických desek bylo Středozemní moře odděleno od Atlantiku, postupně začalo vysychat a rozdělilo se do několika menších slaných jezer, čímž se ochudila především mediteránní hlubokomořská fauna. Rovněž docházelo ke snadnější výměně druhů mezi Evropou a Afrikou. Řada organismů se tak dostala i na středomořské ostrovy, na nichž se později vyvinula unikátní společenstva s trpasličími chobotnatci nebo hrochy a obřími plchy či pištuchami.

V pliocénu došlo k opětovnému zvlhčení podnebí. Velká stáda býložravců v čele s chobotnatci (např. rodu *Deinotherium*) a tříprstými koni rodu *Hipparion* udržovala především na jihu kontinentu rozsáhlé stepi – podobně jako současní afričtí sloni a zebry zabráňují šíření lesů na úkor savany. Oproti tomu ve střední Evropě rostl rozvolněný listnatý les se zastoupením současných dřevin a s příměsí subtropických druhů. Za stády táhly šelmy včetně specializovaných šavlozubých koček. V závěru pliocénu Evropu postihlo několik cyklů vysušování klimatu, což zase posunulo porosty ve prospěch otevřené krajiny. Tehdy se poprvé zformovala stepní společenstva s potravními vztahy trvajících dodnes. Některé organismy se zvolna začaly přizpůsobovat suchu a chladu.

Třetihorní luskoun

Třetihorní mravenečník

Pleistocén – Evropa v sevření ledovců

S nástupem kvartéru (čtvrtohory, zahrnující posledních zhruba 2,6 milionu let) se plně rozvinula otevřená krajina, postupně spějící k chudým glaciálním stepím. Starší fází kvartéru je pleistocén, který se vyznačuje cyklickým střídáním dob ledových (glaciálů) a meziledových (interglaciálů). Rytmus glaciálních cyklů však na Evropu plně dopadl až v mladší části pleistocénu. Zpočátku totiž posuny teplotních pásem nebyly tak výrazné, i ve střední Evropě se ještě před 700 tisíci lety pohybovali makakové či jaguáři v teplejších výkyvech podnebí a šavlozubé šelmy nebo obří hyeny ve výkyvech chladnějších.

Pozůstatky dávných zvířat můžeme studovat i díky tehdejším velkým šelmám, hromadícím zbytky kořisti ve svých slujích. K nejčastějším úlovkům hyen jeskynních z poslední doby ledové náleželi divocí koně a srstnatí nosorožci.

Mamuti, osrstění chobotnatci přizpůsobení na podmínky drsných stepí, vyhynuli koncem poslední doby ledové.

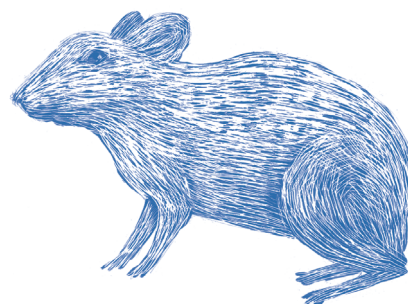
Značné kolísání teplot a vlhkosti během posledních 500 tisíc let pleistocénu se projevvalo následovně. Teplé a vlhké interglaciály probíhaly ve znamení lesa. V našich končinách se vyskytovaly v podstatě současné lesní prvky, zastoupené ovšem v jiném poměru a obohacené o některé subtropické druhy. Z rostlin můžeme jmenovat břestovec, ze zvířat vymřelého pralesního slona rodu *Palaeoloxodon*. S ubývajícím vlhkostí a snižující se teplotou byla teplomilná lesní fauna a flóra vytlačována směrem k jihu. Pevninské ledovce rostly a lesy i jejich obyvatelé ustupovali do Středozezemí, ale také do vhodných lokálních útočišť. Po odeznění doby ledové se odsud mohli zástupci lesních společenstev znovu šířit.

V drsné glaciální stepi, rozkládající se mezi ledovci na severu a Středozemním mořem na jihu i mezi horskými ledovci, vytrvávaly odolné rostliny, jako jsou traviny, merlíky, pelyňky či nenáročné dřeviny. Mezi nimi putovala malá i větší zvířata: hraboši a lumíci, pištuchy a zajíci, jeskynní hyeny či medvědi, stáda koní, zubrů či sobů, srstnatí nosorožci, mamuti a další druhy, zachycené v paleolitických jeskynních obrazárnách i v archeologických a paleontologických nálezech. Společenstva glaciálních stepí byla tvořena organismy, které – pokud nevyhynuly – dnes obývají rozdílná prostředí: kontinentální step, arktickou tundru i alpinské pásmo hor.

Kromě vlivu na formování krajiny mělo střídání dob ledových a meziledových drastický dopad na bohatost evropské přírody. Horské masivy umístěné ve směru východ – západ totiž tvořily velmi významnou překážku při šíření a ústupu druhů putujících ze severu k jihu a naopak. A tak je druhová rozmanitost Evropy značně ochuzena například ve srovnání s podobnými biomy Severní Ameriky, kde severojižnímu pohybu rostlin a zvířat nebrání hory.

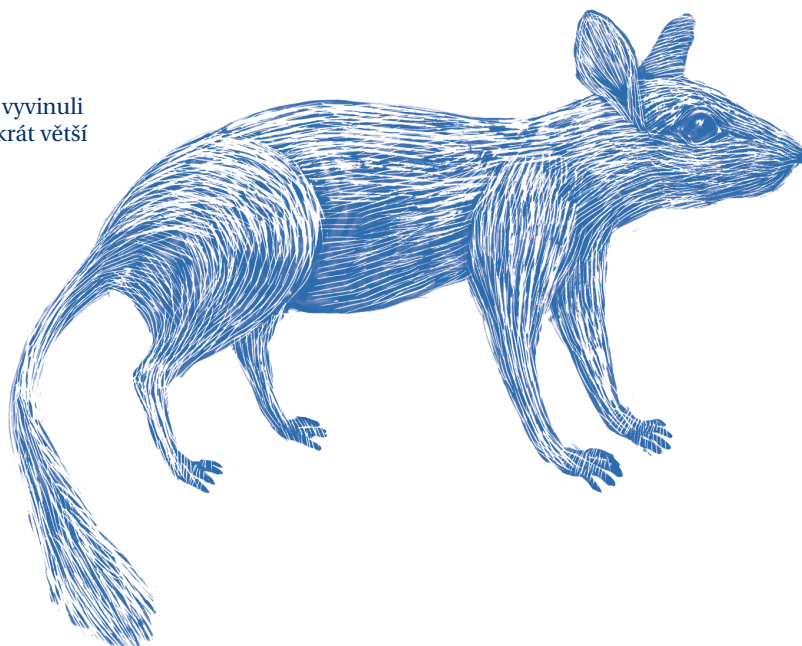

Břestovec

Vymřelá středozezemní pištucha

Obří plši, kteří se v mladších třetihorách vyvinuli na středomořských ostrovech, byli až 13krát větší než jejich předpokládaný předek.

Holocén – vývoj opět spěje k lesům

Závěrem posledního glaciálu, v období zhruba 13–10 tisíc let př. n. l., došlo k několika kratším cyklům oteplení a následného ochlazení, než se vývoj konečně přehoupl do holocénu. Tak nazýváme období kvartéru pokračující od konce poslední doby ledové až do současnosti. Poslední záchvěv glaciálu znamenal konec pro řadu velkých savců přizpůsobených životu v chladných stepích. Jiní zmizeli už tisíce let před tímto zlomem, mnohdy za spoluúčasti pravěkých lovců. Hlavním důvodem vymření této specializované megafauny však byly klimatické změny a s nimi spojený úbytek vhodných stanovišť. Menší zvířata, jako lumíci či hraboši, se mohla za určitých podmínek udržet déle, než se stáhla směrem do východních stepí, do stanovišť horských sutí nebo do vznikající severské tundry.

S oteplujícím se podnebím staršího holocénu (10–6 tisíc let př. n. l.) byla chladná step postupně nahrazována lesem. V oblasti střední Evropy se nejprve uchytily odolné stromy (břízy, boroviny aj.), které připravily půdu pro náročnější druhy. Společně s dřevinami se samozřejmě šířili i lesní živočichové – veverky a plši, jeleni i tetřevi. Lesy ovšem v tomto období ještě nedosáhly maximálního

rozsahu a stepní oblasti stále převažovaly společně s podmáčenými biotopy pozůstalými po době ledové. Díky výměně stepních a lesních prvků se jedná o holocenní období s nejvyšší druhovou bohatostí.

Ve středním holocénu (6–1,4 tisíc let př. n. l.) došlo k největšímu rozvoji lesa a potlačení otevřené krajiny. V našich podmínkách zpočátku převládaly doubravy a na vhodných místech se šířil smrk. Později však dorazily buky a jedle, aby zaujaly výsadní postavení ve středních polohách a zatlačily duby do nížin a smrčiny naopak do hor. Řada stepních druhů z evropské přírody definitivně zmizela, jiné se udržely na příhodných místech, například v horách či na pasekách uvolněných bobry, případně pravěkými zemědělci. S nimi se objevily výsadky prvních pěstovaných rostlin a domácích sudokopytníků, ale i nechtěných souputníků člověka v podobě plevelů a myší. V oblastech s rozvinutými civilizacemi kvůli žďáření lesů k maximálnímu rozšíření lesa ani nemuselo dojít.

Během mladšího holocénu (1400 let př. n. l. až současnost) optimální klima ustoupilo. Společně s rostoucím vlivem člověka ubývalo lesů a opětovně se šířila otevřená krajina, tentokrát často kulturního charakteru. Původně stepní zvířena se přestěhovala na pole, lesní prvky ovšem zůstaly důležité. Větší dopad lidské civilizace sledujeme ve středověku, v novověku a samozřejmě i v současnosti. Kácení a vypalování lesů doprovází eroze půd a povodně, zatímco na neobhospodařované plochy se poměrně záhy navrácí les. Počet nepůvodních druhů, ať už záměrně dovezených, či neúmyslně zavlečených, neustále narůstá.

V teplejších mořích Evropy patří k nejčastějším komerčně loveným rybám tuňáci, makrely a sardinky, v chladnějších mořích jsou to lososi a tresky. Následkem nadměrného rybolovu jsou ohroženy, případně i lokálně vyhubeny řady rybích druhů. Sagunto, Španělsko.

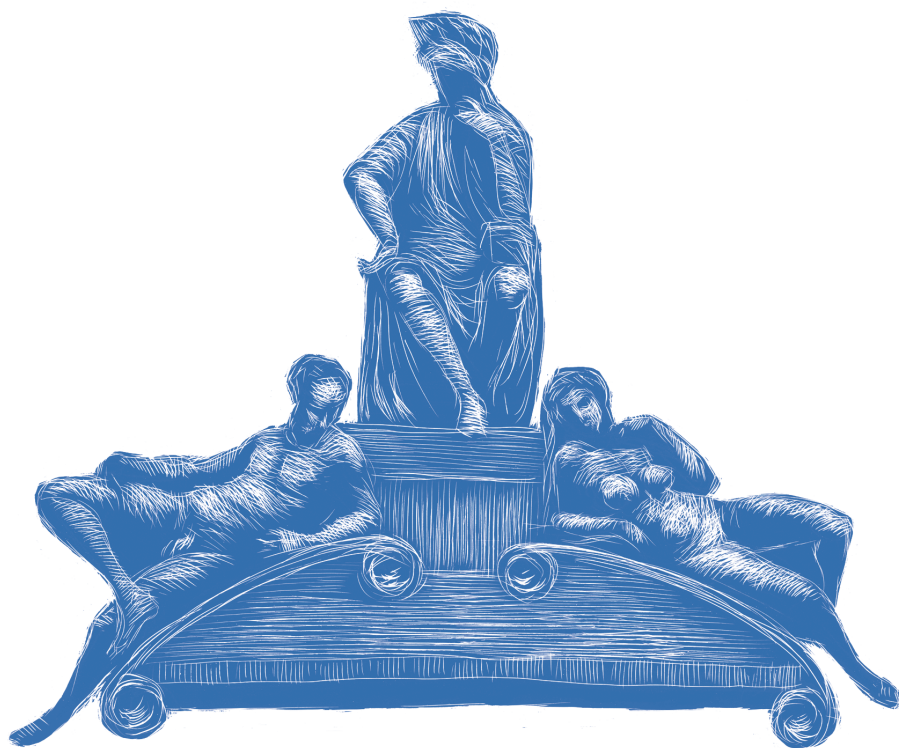
Socha Davida od Donatella
(1440–1443)

Humanismus a renesance

Městský člověk sice na druhých lidech hodně závisí, obživu si však každý řemeslník i obchodník obstarává na vlastní pěst, a kdo se živí něčím podobným, je přirozeně jeho konkurent. Tuto soutěž sice už ve středověkých městech různě regulovaly cechy, městský člověk je ale už svým způsobem života spíše individualista. Může mít spojence a přátele, ale budou to obvykle lidé, které si sám vybral, ne nutně příbuzní nebo sousedé. Zemědělec má možnosti pevně vymezené a možná i zajištěné svým majetkem; musí těžce pracovat, ale na úrodu si nakonec musí počkat. Městský člověk se sice tolik nenadře, zato se musí stále ohánět, sledovat své okolí a hledat nové příležitosti, protože tak to dělají jeho konkurenti. Může rychle zbohatnout, a pak si může hodně dovolit, například věnovat se svým zálibám. Na úspěch může být i hrdý, protože to dokázal sám. Ještě rychleji může ovšem také zchudnout, pokud ho jiní předběhnou, takže vždycky platí dobrá rada Červené královny: „Musíš rychle běžet, abys zůstala na stejném místě“²⁷ – rozumí se ve srovnání s jinými.

Městský člověk tedy není na prvním místě členem rodu a správcem jeho majetku, ale je především samostatná osoba, která stojí na vlastních nohou a sama si hledá a určuje svoji životní cestu. Tato

²⁷ Z knihy Lewise Carrolla Alenka v kraji divů a Za zrcadlem.

Náhrobek vytvořený Michelangelem
(1524–1531)

proměna, která nemusí být na první pohled ani vidět, prostupuje lidský život skrz naskrz. Její vnější projevy můžeme v Evropě sledovat od 11. století, nejlépe v bohatých severoitalských městech, kde humanismus a renesance vznikly. Svoji hrdost na vlastní úspěchy dávali bohatí měšťané najevo především na společných a veřejných stavbách, jako byly kostely, radnice a věže. Nejvyšší ze zachovaných věží v italské Boloni měří 97 metrů a byla postavena krátce po r. 1100. V pozdním středověku je typickým projevem městské pýchy a prestiže radniční orloj, nad nímž přichází musí žasnout, takže je zčásti městskou reklamou.

Jak se městský individualismus prosazuje a prohlubuje, mohou si ti nejbohatší dopřát i soukromý luxus podle starověkých římských vzorů: paláce, zahrady, vily, ale také kašny, sochy a náhrobky. Lidé patrně znovu našli smysl i kouzlo starověkých paláců a lázní, pro asketický křesťanský středověk těžko pochopitelných a svojí marnivostí až odpudivých. Umělci objevují kouzlo mládí a krásné tělo se zase může ukazovat nahé jako v antice. Renesanční městský člověk jako kdyby opět

rozuměl hrdosti a pýše starověkého Říma. Jako kdyby se mu otevřely oči pro hmatatelnou krásu lidského světa, kterou si člověk může přisvojit a která najednou převažuje nad tajemstvím a nadpozemskou vznešeností křesťanských nadějí. Je tady a mohu si ji užívat hned.

Díky tomu lidé také jinak rozumějí starověkému latinskému básnictví, které předpokládá lepší jazykovou vzdělanost, a s úžasem objevují latinskou prózu, jež jako kdyby promluvila přímo do jejich doby. A když se před polovinou 15. století dostaly do Itálie byzantské rukopisy řeckých klasiků, otevřel se učencům a pak i vzdělaným měšťanům nový svět čistě lidské a pozemské moudrosti. Když se pohan Vergilius v Božské komedii loučí s Dantem, klade mu na hlavu dvojí korunu jako svrchovanému vládci nad sebou samým ve věcech světských i duchovních. Žádná autorita nestojí nad ním, jen Bůh sám.

Dantův humanismus i raná renesance Giottova, stejně jako obrazy Piera della Francesca nebo Simona Martiniho, jsou hluboce a jemně křesťanské, nicméně autorská sebedůvěra je všechny odlišuje od anonymních středověkých umělců. Každý z nich je velká osobnost a samostatný tvůrce – a vůbec se tím netají. Jejich okolí ostatně jednomyslně uznává kvality a schopnosti těchto „géníů“, kteří začínají tvořit jakousi společenskou vrstvu, „šlechtu ducha“. Není také náhoda, že to byl právě Dante Alighieri, kdo si jako první uvědomil význam společného jazyka pro utváření politického národa – a pustil se do práce, aby z množství italských nářečí vytvořil spisovnou italštinu. Není to paradox: i svůj jazyk si básník chce vytvořit sám?

Dante Alighieri (1265–1321), florentský básník, autor Božské komedie

Jedni z prvních představitelů humanismu a renesance

Francesco Petrarca (1304–1374), italský básník a diplomat

Kolumbova loď Santa Maria, třicet devět metrů dlouhá karavela, která objevitele donesla do Ameriky, i když ji on sám pokládal za Indii a název Amerika vznikl až mnohem později.

Objev světa

Nová sebedůvěra renesančního městského člověka není obrácená sama do sebe, ale naopak ven, do světa. Ten totiž může zámožnějším a samostatným lidem nabídnout jak daleko příjemnější a pohodlnější život, tak i vzdělanost a vědomosti, o nichž se dřívějším stoletím ani nesnilo. Jednou z nejdůležitějších novinek, které spoluurčují tvář novověku, je rozšířený obzor, nesmírně rozlehlý a nevyčerpatelně pestrý i bohatý svět, jak ho objevují vědci a mořeplavci. Počátkem 15. století Portugalci opustili bezpečí plavby při pobřeží, vydali se na širé moře a objevili Azorské ostrovy. Benátčané založili na Blízkém východě plantáže cukrové třtiny a zřídili tak první kolonii v moderním slova smyslu – ne jako místo, kde se chtějí usazovat, ale odkud chtějí dovážet vzácné a cenné věci.

Přinejmenším pro přímořské národy tím padla středověká představa „obyvatelného světa“ (staré řecké *oikúmené*), který končí Heraklovými sloupy (dnešní Gibraltar) a mysy Finisterre²⁸ v Bretani a ve Španělsku. Atlantik už není bezedná propast, odkud se nikdo nikdy nevrátil, naopak budí zvědavost a láká dobrodružné povahy. Už během 15. století si námořní mocnosti – Portugalsko a Španělsko – rozdělily sféry zájmu, protože zámořské krajiny se ukázaly být i ekonomicky zajímavé. Ze známých věcí to byly drahé kovy a koření, dosud dovážené (či spíše donášené) z jihovýchodní Asie dlouhou a nebezpečnou cestou po souši, která se přesto vyplácela. Což teprve při dopravě lodí, jež uveze stokrát víc než mezek a cestu může vykonat za pár měsíců.

Kryštofu Kolumbovi právem patří prvenství v několika ohledech. Pocházel z námořnické rodiny,

Hamburk byl jedním ze svobodných říšských měst a byl centrem severoevropského pobřežního obchodu (hanza). Zámořským přístavem se stal až v 19. století. Německo.

²⁸ Latinsky finis terrae = konec země.